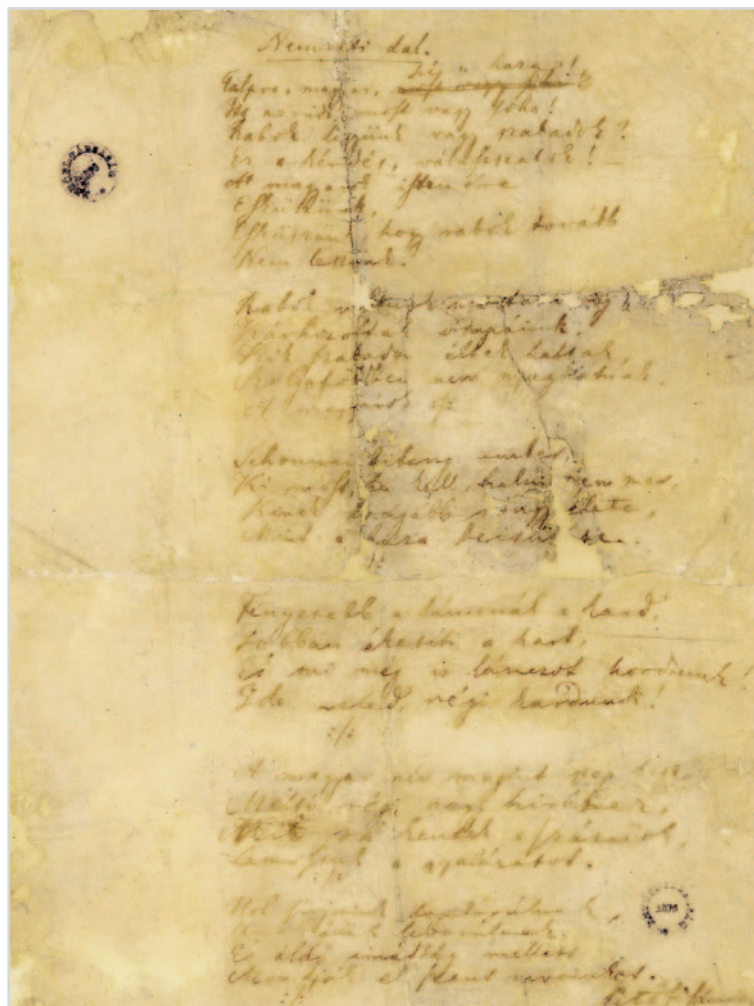

Játék a betűkkel

Petőfi Sándor: *Nemzeti dal*

Bevezetés

Az alábbi gondolatmenetben a Petőfi-filológia felettebb ingoványos talajára fogok lépni. Mindaz ugyanis, amit hipotézisként megfogalmazok, és amit e hipotézis mellett szóló érveként felhozok, nem több pusztá ötlethalmaznál. Okfejtésem kiindulópontja önmagában véve is képtelenségnek tűnhet mind a vers kultikus aurájában szocializálódott átlagolvasó, mind pedig a Petőfi-költéssel hivatászerűen foglalkozó kutató számára. Azt állítom ugyanis, hogy a *Nemzeti dal* 1848. március 15-én publikussá vált és ma ismert szövege nem a költemény egyetlen változata. Másként fogalmazva: nem biztos, hogy a forradalom napjának nagy verse az eredeti (vagy a végső) szerzői szándékot dokumentálja. E hipotézis abszurditását fokozza, hogy nincsenek bizonyítékaim, vagyis nem tudok felmutatni egyetlen olyan dokumentumot sem, amellyel kétséget kizáróan alátámaszthatnám feltevésemet. Vállalkozásom tehát enyhén szólva kockázatos. Mentségemül csupán annyit tudnék felhozni, hogy az ötletet a *Nemzeti dal* legutóbbi bő két évtizedének recepciójából merítettem. Tévedés ne essék! Egyetlen értelmezésben sem vetődik fel, hogy Petőfi versének lenne olyan változata, amely nem egyezik a forradalom napján publikussá vált szöveggel. Van azonban ezeknek az elemzéseknek egy közös pontja, amely a *Nemzeti dal* olvashatóságának ugyanarra a problémájára vezethető vissza. Mivel ezt a problémát vizsgálódásaim későbbi szakaszaiban szeretném részletesen kifejteni, most csupán annyit jegyeznek meg, hogy az újabb szakirodalom alapján úgy tűnik, Petőfi költeményével valami nincs rendben. Nagyjából az ezredfordulótól kezdődően a *Nemzeti dal* recepciója egyre közelebb lépett a vers szövegéhez, ezzel párhuzamosan pedig egyre kevésbé befolyásolta az értelmezéseket a költemény kultusza, amelyet a szakirodalmi hagyomány az azt megelőző évszázadban oly odaadóan ápolt, és többnyire kisajátított. Egyrészt több figyelmet kaptak a vizsgálódásokban a versnek az életmű 1848. március 15-e előtti és utáni heteiben, hónapjaiban készült darabjai. A vers napjához kötődő aktuálpolitikai kontextusnál tágabb összefüggésekre fókuszáló elemzések vagy a *Nemzeti dal* eszmei-politikai cselekvésprogramjának előzményeit és hatását kutatták az oeuverben, vagy a költemény szabadságharc kori idézőtörténetének és költészettörténeti hatásának nyomait keresték.

Másrészt láthatóan egyre több kutatót kezdett foglalkoztatni a vers textusa. Az abban rögzített politikai program nyelvére, szóhasználatára, retorikai felépítésére irányuló vizsgálódások a korábbi, döntően kultikus, a költeménynek a forradalom napjával való összefonódásából merítkező „olvasatoknál” jóval termékenyebbnek bizonyultak. Főként azért, mert rávilágítottak arra, hogy a *Nemzeti dal* „üzenete” korántsem olyan egyértelmű, mint ahogy azt régebben gondolták. Az újabb szakirodalomban felvetett, a vers forradalmi cselekvésprogramját, motívumrendszerét illető, olykor egymásnak ellentmondó vélekedések közvetett módon felvethetővé teszik azt a kérdést, hogy vajon Petőfi valóban abban a *Nemzeti dal*-ban gondolko-

Petőfi Sándor:
A *Nemzeti dal*
kézirata,
1848
© Wikimedia
Commons

dott-e, amit a nagy napon négyszer is elszavalt, s röplapon is publikált, vagy esetleg másban (is).

Petőfiről való „tudásunk” teli van mítoszokkal. Ezek a mítoszok nem csupán az életrajz rejtélyeiből (például abból, hogy a költő túlélte-e a segesvári csatát vagy sem) táplálkoznak, de olykor abból a szükségletből is, hogy válasz kapjunk arra, vajon egy-egy vers mikor, hol, hogyan és miért keletkezett. A *Nemzeti dal*hoz több ilyen mitikus történet tapadt az idők során. Ezek között van olyan, amit a tudomány a valótlanságok közé sorol. Csak néhányat sorolnék fel. Az egyik szerint a költő már március 14-én elszavalta a Pilvaxban a költeményt; a másik szerint másnap a Nemzeti Múzeum lépcsőjén is megtette ugyanezt; a harmadik szerint pedig Petőfi barátja, Szikra Ferenc azt javasolta a szerzőnek, hogy a verset nyitó „Rajta” szót cserélje le a „Talpra” kifejezésre.¹ A valótlan, ám a vers és a nagy nap kultuszába integrálódott sztorik mellett vannak olyan történetek is, amelyek annyiban különböznek az előbbiektől, hogy sem nem cáfolhatók, sem nem igazolhatók. Olyan esetekről van itt szó, amelyek időbeli és/vagy logikai hézagokat igyekeznek kitölteni Petőfi március 15-hez kötődő, javarészt unalomig ismert, így újabb izgalmas részletek ki- vagy megtalálását igénylő életrajzi narratívájában, amelyekről nincsenek adatok, ám kauzális kapcsolatokat teremthetnek két (vagy több) nevezetes – és megtörtént – esemény között. Példaként hozható fel erre a változatra az az elképzelés, amely magyarázatot kínál arra, Petőfinak miért kellett papírra vetnie a Landerer és Heckenast Nyomdánál a *Nemzeti dal*t, amikor az már két napja készen volt. A nyomdai szedéshez szükség volt a kéziratra, ám az nem volt a költőnél. Miért? A szakirodalomban előkerülő feltevések szerint a költő vagy azért nem hozta magával a kéziratot, mert fejből tudta, vagy azért, mert nem akarta, hogy a nap eseményeinek kedvezőtlen alakulása esetén az izgatás vádjához tárgyi bizonyítékul szolgálhasson a nála lévő szöveg.² Ezekhez a feltevésekhez még társíthatók egyéb alternatívák. Egyrészt arról az, hogy a költő egyszerűen elfelejtette magával vinni a verset, másrészt pedig az, hogy azért hagyta otthon március 15-én reggel, mert senki nem készült Pesten aznap forradalomra, így a költőnek nem is állhatott szándékában a zsebébe helyezni azt a *Nemzeti dal*t, amelyet egy négy nappal későbbre tervezett eseményre írt. Tudvalevő ugyanis, hogy a vers március 19-re, vasárnapra készült, a Pilvax ifjúsága által szervezett, Rákos mezejére tervezett reformbankettre. Ezt a szervezők az évenként megrendezett József-napi vásár napjára időzítették. A tervet módosította a március 13-i bécsi forradalom,

amelynek híre másnap ért Pestre. A kézirat otthon hagyásával kapcsolatos szakirodalmi érvek nem dokumentálhatók. Ez azt jelenti, hogy nemcsak az valószínűsíthető, hogy Petőfi nem tartotta magánál a verset, de ennek ellenkezője is: magával vitte a költeményt, csak valamiért nem vette elő, hanem leírta újra. Ha e feltételezésnek ugyanakkora a valószínűsége, mint az ellenkezőnek, izgalmas kérdés lehetne az, vajon miért nem vette elő a poéta a zsebéből a kéziratot. Mivel nem kívánom, hogy az ötletthalmaz öncélú fejtegetéssé váljék, ennek a kérdésnek a megválaszolására a későbbiekben nem teszek kísérletet.

Annak ellenére, hogy tudjuk – és erre a szakirodalom számos esetben felhívta a figyelmet –, Petőfi nem március 15-re, nem annak eseményeire, továbbá nem pontosan annak a célközönségnek írta a verset, amelyet végül lázba hozott, sohasem kérdőjelezzük meg a műnek a forradalom napjához való tartozását. Valójában nem is igazán van értelme efféle merész ötlettel kísérletezni. A *Nemzeti dal* mindig is része volt és lesz március 15-e emlékezetének és annak a rituálénak, amely nemzedékről nemzedékre öröklődött és öröklődik tovább. A napot és a nap versét magában foglaló kultikus aurát tehát hiba, felesleges és értelmetlen volna felsebezni. Az egyetlen cél, amit ezzel az ötletthalmazzal el szeretnék érni, csupán az, hogy választ keressek az újabb szakirodalomban tapasztalható interpretációs devianciákra, amelyek abból adódnak, hogy az értelmezések a *Nemzeti dal*hoz a kérdéses nap politikai szellemiségével nem mindig egyező kontextusokat rendelnek. Mivel vizsgálódásaim a vers egyik, számomra megkerülhetetlen filológiai csapdájára vezethetők vissza, fordítsuk most figyelmünket a költemény kéziratára és egykorú sajtómegjelenéseire.

Szövegek között

A *Nemzeti dal* ma ismert textusának három hiteles forrása van. Két kézirat és a Petőfi által személyesen ellenőrzött szedésű röplap, amelynek első példányát a szerző aláírta. A két kézirat közül az előbbi keletkezési dátuma pontosan datálható. A költő 1848. március 15-én a Landerer és Heckenast Nyomdánál – mivel saját példányt nem hozott magával (vagy hozott, de nem vett elő) – fejből lejegyezte a költeményt, majd a szedőknek adta. Ez az az autográf, amelyet jelenleg a Petőfi Irodalmi Múzeum őriz. A második, az Országos Széchényi Könyvtárban található kézirat keletkezési dátumáról pontos adataink nincsenek. A szakirodalomnak ehhez a dokumentumhoz kapcsolódó megjegyzései alapján úgy tűnik, hogy a nyomdánál lejegyzett

¹ KERÉNYI Ferenc: *Petőfi Sándor élete és költészete*. Bp., Osiris, 2008, 364.

² Vö. SZILÁGYI Márton: *A vers napja. Petőfi Sándor: Nemzeti dal = Irodalomtörténet*, 2015, 3. sz., 311.

változatnál későbbi. Ezt a feltevést erősíti a Petőfi-életmű első kritikai kiadásának 1951-ben megjelent harmadik kötetében az életmű utolsó két esztendejének termését sajtó alá rendező Varjas Béla, aki a vers jegyzeteiben az előbbire K_1 , az utóbbira K_2 rövidítéssel hivatkozik, vagyis a számozás alapján az előbb említett sorrendiséget tétel-lezi.³ A költemény K_2 -es kézírata abban a Petőfi által összeállított füzetben található, amelybe a költő az 1848-as költeményeit gyűjtötte össze. A füzetrel kapcsolatban ugyanezen kritikai kiadás hetedik kötetének jegyzetei arról tájékoztatnak, hogy annak – mármint a füzetnek – a keletkezése összefügg az 1847-ben írt verseket tartalmazó gyűjteménnyel, amelyet Petőfi azért állított össze, mert egy Emich Gusztávval 1847. június 26-án keltezett szerződés értelmében kötelezettséget vállalt, hogy a kérdéses esztendőől kezdődően írt műveit Emichhellel adatja ki. A kritikai kiadást sajtó alá rendező Kiss József és V. Nyilassy Vilma szerint ez a szerződés az 1848-as korpuszra is érvényesnek tekinthető.⁴ Ezt az is igazolhatja – tehetjük hozzá a szerkesztők feltételezéséhez –, hogy a kérdéses szerződés végén található egy záradék, amelyben a felek abban állapodtak meg, a költeményekért járó honoráriumot Petőfi milyen részletekben és gyakorisággal kapja majd. Emellett abban is megegyeztek, hogy a kötet anyagát a szerzőnek még 1848-ban át kell adnia a kiadónak. Ennek a záradéknak a keltezése 1848. január 1. A dátum és a leadás határideje alapján egyértelműnek tűnik tehát, hogy a *Nemzeti dal* második kéziratát tartalmazó füzetre is vonatkozhatott a szerződés.

Petőfi tehát módszeresen gyűjtötte az esztendő termését. Ezek közül több még 1848 folyamán megjelent nyomtatásban, jó néhány szöveg azonban nem. Vessük fel a kérdést: vajon a *Nemzeti dal* e füzetbe helyezett kézírata korábbi vagy későbbi a március 15-nél? Az utóbbi válasz akkor lehetséges, ha elfogadjuk, hogy a dokumentum aláírója írt szerzői jegyzet a verssel egy időben került az azt tartalmazó lapra, hiszen Petőfi ebben a toldalékban, összefoglalva, hogy hányszor és hol szavalt el a költeményt a kérdéses napon, olyan utcanevet használ, amelyek csak 1848. március 18-a után voltak hivatalosak Pesten,⁵ így a bejegyzés és természetesen a vers kézírata sem lehetett ennél a dátumnál korábbi. Ebből viszont azt a következtetést vonhatjuk le, hogy kellett lenni még egy kéziratnak, amely ennél a változatnál korábban, még a március 15-én a nyomdánál papírra vetett szöveg előtt keletkezett.

Ha volt ilyen, az talán éppen az lehetett, amit Petőfi a forradalom napján vagy otthon hagyott, vagy magával vitt, csak nem vett elő.

Korábbinak vélhetjük a kéziratot akkor, ha azt feltételezzük, hogy a kérdéses toldalék vagy lábjegyzet csak utólag került a szöveg alá. Hogy mi lehetett a célja Petőfinak ezzel a bejegyzéssel, csak találgathatjuk. Talán éppen ezzel az információval akart a készülő kötetben emléket állítani a vers napjának, számolván azzal az időbeli – a költemény alkalmi jellegének emlékezetét elhomályosító – távolsággal, amely március 15-e és a gyűjteményben való publikálás feltételezett időpontja (az Emich és közte létrejött szerződés szerint ez 1849-ben lett volna esedékes) között telhetett volna el. Arra a kérdésre viszont, hogy miért törölte ki végül Petőfi a jegyzetet, attól függően adhatunk különféle – a mítoszképzés gyanúját is keltő – válaszokat, hogy mikorra datáljuk ezt a cselekedetet. Minden bizonyonnyal olyan esemény volt a kiváltó ok, amely megtépázta Petőfi hírnevét, hiszen a törlés lényegében csalódottságából eredő visszavonása lehetett annak a történelmi szerepvállalásnak, amelynek dokumentuma a *Nemzeti dal* volt szerzője számára. A leghihetőbb, ám egyáltalán nem bizonyítható alkalom az 1848. júniusi szabadszállási követválasztási kudarc lehetett, amely anyagilag, erkölcsileg, politikailag és lélektanilag is megingatta a költőt.

A korábbi datálás esélyét növelheti magának a versnek a kézírata is. Ebben ugyanis Petőfi két helyen is belejavított a szövegbe. Az első korrekció a harmadik strófa harmadik sorában található. A kritikai kiadásban Varjas Béla szerint ez az eredeti sor: „Kinek drágább az élete”. A költő törölte az „az” névelőt, majd fölé írta a „rongy” szót. A másik javítás a negyedik versszak negyedik sorában található. Itt az első tagmondatot törölte Petőfi, s fölé írta, hogy „Ide vedel”. Varjas a törölt részt nem tudta kiolvasni. Mivel jelen sorok írójának csak a kézirat digitális másolata áll rendelkezésére, a kérdéses szövegrész korábbi állapotáról nem volt lehetősége tájékozódni. A datálás szempontjából azonban ez a hiányosság nem különösebben fontos. A fontos ugyanis az, hogy mindkét korrekció az a szövegváltozatot eredményezte, amelyet ma is ismerünk. Vagyis: a kéziratban Petőfi a március 15-én elszavalt és kinyomtatott verzióra javította a verset. Ez pedig nem jelenthet mást, mint azt, hogy a kérdéses, még a korrekciókat nem tartalmazó autográf a nyomdánál lejegyzett és sokszorozott szövegnél korábbi. Ha e feltételezés helytálló, akkor

³ PETŐFI Sándor *összes művei III.* Szerk. VARJAS Béla, Bp., Akadémiai, 1951, 330–331.

⁴ PETŐFI Sándor *összes művei VII.* Szerk. KISS József, V. NYILASSY Vilma, Bp., Akadémiai, 1964, 602.

⁵ A *Pesti Hírlap* 1848. március 18-i számában olvasható közlemény szerint éppen Petőfi volt az, aki az utcanév-változtatásokat javasolta:

„Petőfi indítványa következtében mártius 15-ki események emlékéül a hatvani utca ezen túl »Szabad Sajtó - utca«, az egyetem előtti tere: »15-dik martius tere«, a Városház tere pedig: »Szabadság-tér« nevet viselend.” *Pesti Hírlap*, 1848, 230. Vö. VARGA János: *A „Dicsőség nagyrak” és a pesti forradalom = Petőfi és kora.* Szerk. LUKÁCSY Sándor, VARGA János, Bp., Akadémiai, 1970, 397.

elképzélhető, hogy a forradalom napján otthon hagyott költemény ezzel a – még nem javított – kézirattal azonos. (Ha a költő magával vitte volna, a használatnak a lapon nyomai – például hajtogatás vagy gyűrődés – lennének. De nincsenek.) A szövegbe így Petőfi vagy március 13-a és 15-e között javított bele, vagy a nyomdánál lejegyzett verzió változtatott írás közben, s a módosításokat utólag átvezette az eredetire.

Az előbbieken vázolt keletkezéstörténeti és szövegkritikai okoskodásnak egyetlen célja volt: annak a kérdésnek a körüljárása (de nem tisztázása!), hogy vajon létezhet-e a *Nemzeti dal*nak olyan kézírata, amely a Landerer és Heckenast Nyomdánál készült autográf előtt keletkezett. A válaszom lehet igen is meg nem is. A keresett dokumentum azonosítható a versnek a kötetbe szánt kéziratok között található változatával, ha az azon található javításokat a március 15-i verzióhoz vezető keletkezésfolyamatban helyezem el. De datálható e változatnál későbbre is, ha a gyűjteménybe helyezett költeményhez fűzött jegyzet és a versszöveg egyidejűségét tételezem. A kétféle datálás problematikájának (már ha az valóban létezik), a *Nemzeti dal* filológiájára különösebb hatása nincs, és nem is lehet. Döntően azért, mert a harmadik autográf forrást – a Landerer és Heckenast nyomdájában 1848. március 15-én kinyomtatott és Petőfi kézírásával hitelesített röplapot – is számításba véve az összes szerzői dokumentumon ugyanaz a szöveg található. Ez alapján megkockázható az a feltevés, hogy a *Nemzeti dal* a Petőfi-filológia számára a rendelkezésre álló szövegforrások száma ellenére a legkevesebb fejtörést igénylő versek közé tartozik. Nincs ugyanis egyetlen olyan helye, amelyen valamelyik autográf forrás eltérne a többitől. Ha van is ilyen (a fentiekben említett „az” kicserélése „rongyra”), a végeredményen nem változtat semmit. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a nagy nap verseként a röplapra nyomott és a szedőknek készített kézirattal azonos *Nemzeti dal* továbbra is élvezi a Petőfi-kutatás bizalmát. És meg vagyok győződve arról, hogy ezután is fogja.

Nemzeti dalok

A vers azon „változatainak”, amelyekről a továbbiakban szó lesz, a Petőfi-textológia jelenkori tudása szerint nincs semmi relevanciájuk. Egy szigorú szövegkritikai vizsgálódás során ugyanis csupán olyan érvek sorolhatók fel e „variánsok” hitelességével kapcsolatban, amelyek cáfolják ezek Petőfitől való származtathatóságát. Az alábbiakban ezeket veszem sorra. Mielőtt azonban az érvek kifejtésébe kezdenék, nézzük a kérdéses szövegeket.

Tudvalevő, hogy Petőfi költeménye a forradalom napján óriási sikert aratott. E siker egyik legfőbb mutatója az volt, hogy nemcsak a vers híre, de annak textusa is szédítő gyorsasággal terjedt el az országban. Ezt Kerényi Ferenc Petőfiről írott életrajzi monográfiájában így foglalja össze: „A *Nemzeti dal* páratlan népszerűséghez juttatta költőjét. A következő napokban csaknem valamennyi magyarországi újság leköszölte. Röplapként jó néhány városban újranyomták, s egy héttel a forradalom után a fiatal radikálisok lapja, a *Marczius Tizenötödike* arról tudósított, hogy a pesti Beimel-nyomdából százszámra indították útjára az ország minden tájára.”⁶ A versnek a korabeli sajtóban és röplapokon történő terjesztése következtében a *Nemzeti dal*nak jó néhány egykorú nyomtatott kiadása született. Ezek túlnyomó része nem tartalmaz a kéziratoktól vagy a március 15-i röplaptól eltérő szövegrészeket. Ha vannak is különbségek, azok bizonyos szavak egybe- vagy különírásának eltéréseire, illetve az interpunkció devianciáira korlátozódnak. Az egyébként rendkívül terjedelmes, mára már azonban hiányos, és emiatt szinte feltérképezhetetlen korpusz két darabját azonban érdemes elkülöníteni, ugyanis azok az előbbieknél hűtlenebbek az autográf forrásokhoz. Az első példa a *Pesti Hírlap* 1848. március 17-i számából származik. A lap beszámol a két nappal korábbi eseményekről, és a tizenkét pont mellett leköszli a *Nemzeti dalt* is. Ennek a szövegnek a második strófájában az autográf forrásokban található „szolgaföldben” szó helyett „szolgaföldön” szerepel. Vagyis a kérdéses versszak a refrén nélkül így jelent meg:

„Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek haltak,
Szolgaföldön nem nyughatnak.
A' magyarok' istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.”⁷

A második példa az *Életképek* 1848. március 19-i számában található. A lap a *Forradalom vér nélkül* című cikkben számol be a 15-i eseményekről. A név nélkül publikált, egyébként Jókai tollából származó összefoglalóban a *Nemzeti dal* szövege is fellelhető. A vers ötödik strófájának első sorában a kéziratokon és az eredeti röplapon található „név” szó helyett „nép” szerepel. A kérdéses versszak tehát így néz ki:

⁶ KERÉNYI: *i. m.* (2008), 364.

⁷ *Pesti Hírlap*, 1848, 223.

„A' magyar nép megint szép lesz,
Méltó régi nagy hiréhez,
Mit rá kentek a' századok,
Lemossuk a' gyalázatot.
A' magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.”⁸

A két szöveghely közül az előbbiben egy toldalék, az utóbbiban pedig egyetlen szó (vagy betű) cserélődik ki. A korrekciók mindkét esetben a strófában foglaltak eredeti értelmének megváltozását eredményezik. Vajon ezeknek a variánsoknak szövegkritikai szempontból lehet-e bármifajta relevanciájuk? Másként fogalmazva: tekinthetők-e a költemény kéziratai mellett lehetséges szövegváltozatoknak? Ezeket a kérdéseket a kritikai kiadás *Nemzeti dal* tartalmazó kötetének sajtó alá rendezője, Varjas Béla nem tette fel. Minden bizonnyal joggal, hiszen a kérdéses publikációk pusztán egyet teljesítenek azon feltételek közül, amelyek alapján egy variáns felkeltheti a szövegkritikus figyelmét: Petőfi életében jelentek meg. Ez a kritérium önmagában azonban meglehetősen kevés ahhoz, hogy a kérdéses változatokat komolyan vehessük. Ennek a feltevésnek az igazolására több súlyos érvet is felhozhatunk. Először: egyik esetben sem beszélhetünk közvetlenül Petőfi-publikációkról. Csak mások – utóbbi esetben Jókai – tollából származó idézésekről. Mivel tehát az idézett vers a keretszövegek szerzősége szempontjából nem hitelesíthető, hiba volna azt állítani, hogy Petőfinek bármi köze lett volna a textusokon felfedezhető változtatásokhoz. Ebből a szempontból a beszámolókat abba a korpuszba sorolhatók, amely a korabeli sajtóban vagy röpiratokban elbeszélte március 15-e eseményeit, és abban közölte a *Nemzeti dal* szövegét.

Másodszor: mivel minden bizonnyal nem a költőtől származnak a beszámolók, és azok nyomdai szedésére is az idegenkezűség árnyéka vetül, nagy a valószínűsége annak, hogy a vers kérdéses szöveghelyei egyszerűen szöveghibák. Pontosabban fogalmazva idegen – vagyis nem a szerzőtől származó – hibák, amelyek hiba voltak ellenére értelmesek. Vagyis: ezekkel a rendellenességekkel is olvasható szöveg marad a *Nemzeti dal*. A különbség „csupán” annyi, hogy a kérdéses szöveghelyek az eredetihez képest mást mondanak. A két példa közül az előbbi igényel némi olvasói erőfeszítést ahhoz, hogy értelmes hi-

baként tekintsünk rá, az utóbbi viszont efféle aktív befogadói hozzáállásra nem tart számot. A „szolgaföldben” helyébe lépő „szolgaföldön” első látásra értelemzavaró, hiszen a strófa, amelyben található, a már elhunyt ősapákról beszél. A halottak pedig csak a földben nyugodhatnak, a földön nem. Kivéve, ha temetetlen halottakról van szó... De ez az opció eléggé valószínűtlen, hiszen a strófa nem a gyászról, hanem az ősök szabadságának és a leszármazottak rabságának ellentétéről szól. Így ez a variáns véleményem szerint nagy valószínűséggel elvetendő. A második példa esetében a korrekció jóval racionálisabbnak tűnik az előbbinél. A szó- (vagy betű)cserével ugyanis a kérdéses sorban található „magyar” szó arcot kap, még hozzá egy konkrét csoportét. A „nép”-pel viszont egy olyan szó kerül a vers univerzumába, amely eléggé ismerős lehet az olvasó számára a Petőfi-költészetből. Gondoljunk csak *A nép* (1846), *A nép nevében* (1847) vagy a *Dicsőséges nagyurak...* (1848) című költeményekre. A legutóbbi ebből a szempontból külön kiemelendő, hiszen keletkezési idejét tekintve a legközelebb áll a *Nemzeti dal*hoz. Néhány nappal a 15-i forradalom előtt íródhatott, 1848. március elején. Ez a közelség lehetőséget adhatna arra, hogy a *Nemzeti dal Életképekben* megjelent változatában található „nép” szónak a *Dicsőséges nagyurakban* használt kifejezéshez („szegény nép”) hasonló jelentést tulajdonítsunk. Vagyis: elképzelhető, hogy a korabeli honi társadalomban jogfosztottnak számító jobbágytársadalmat jelöli e gyűjtőnév. Mindehhez természetesen azt is hozzá kell tennünk, hogy az *Életképekben* közölt *Nemzeti dal* elsődleges kontextusa Jókainak a forradalom napjáról írt beszámolója. Ebben az érzelmileg felhevült állapotban lévő fiatal író-szerkesztő a vers idézéséig kilenc, azt követően pedig huszonnyolc alkalommal használja a „nép” kifejezést. Elképzelhető, hogy ennek gyakori előfordulása miatt a beszámoló nyomdai előkészítésekor a vers „név” szavát hibásan szedték, de az is lehetséges, hogy Jókai szándékosan javította a pesti forradalom cselekvő tömegét jelölő gyűjtőnévre a vers kérdéses szavát, hogy a *Nemzeti dalban* eredetileg megszólított közösségben (magyar) a revolúció valós szereplői utólag önmagukra ismerhessenek.

Az előbbi okoskodás alapján a legvalószínűbb (pontosabban fogalmazva: a legkevésbé valószínűtlen) az, hogy a „név-nép” szó- vagy betűcsere egyszerű szöveghiba. Ezt támaszthatja alá az is, hogy Jókai beszámolója az *Életképekben* több szedési és/vagy értelemzavaró hibát is tartalmaz.⁹ Ezeket egyébként Jókai az 1875-ben megjelent

⁸ *Életképek*, 1848, I., 378.

⁹ Egy helyen az ezerre helyett ezerrre alak szerepel (*Életképek*, 379. utolsó sor), de egy lehetséges szóhiányra is akad példa: „Az egyetem is beadta reformkérdése pontjait. Szabad tanulás, szabad oktatás, a' pénzügynök nemzet általi kezeltetése ezeknek főpontjai, maguk a' ta-

nárok 's az összes fiatalság aláírva.” Az idézet utolsó tagmondatában az utolsó két szó („fiatalság aláírva”) értelmetlen. Jókai a beszámoló az 1875-ben megjelent *Forradalom alatt írt műveinek* gyűjteményes kiadásában így javította: „fiatalság által aláírva”. Vö. JÓKAI Mór *Forradalom alatt írt művei* (1848–1849). Bp., Athenaeum, 1875, 41.

Thorma János:
Talpra magyar,
1898–1937,
Thorma János
Múzeum,
Kiskunhalas
© Wikimedia
Commons

Forradalom alatt írt művei című gyűjteményében újraközölt írásában javította. Érdekes azonban, hogy a *Nemzeti dal* kérdéses helyén a „nép” szót érintetlenül hagyta.¹⁰ Miért? E kérdés megválaszolására ugyanúgy találgatásokba vagyok kénytelen bocsátkozni, mint gondolatmenetem korábbi dilemmáinak esetében. Lehet, hogy Jókai nem vette észre a hibát. Ám az is elképzelhető, hogy szándékosan hagyta érintetlenül az *Életképek* beszámolójában leközölt vers szövegét. Mindemellett az sem zárható ki, hogy valaki más készítette elő a *Forradalom alatt írt művei* anyagát a nyomda számára, s próbált hű maradni a forrásszöveghez. A lehetséges magyarázatok között eggyel meg nem számoltunk...

Vajon lehet-e annak bármifajta realitása, hogy a Jókai beszámolójában közölt vers egyetlen korrekcióját maga a költő kezdeményezte? 1848. március középső napjaiban Jókai és Petőfi – konyhanyelven szólva – sülve-főve együtt volt. Az *Életképek* március 23-i – a 19-it követő – számában a *Mi hír Budán* rovatban közzététetett, hogy „[1]apunk

szerkesztői ezentul Petőfi és Jókai leendnek. Irányunkat kimondtuk — a’ szabad ég alatt, ezt a’ szabadsajtó terén is megfogjuk tartani. Védni mindent, a’ mi elnyomott, üldözni mindent, a’ mi zsarnok, terjeszteni a’ világosságot, és szeretni a’ népet! Ez jelszavunk. Ki elveinket szereti, fogjon velünk kezét.”¹¹ Ez a hír, amely tehát négy nappal a *Nemzeti dal* megjelenését követően látott napvilágot, arra enged következtetni, hogy 15-e után Jókai és Petőfi lépéseket tett a társszerkesztőség ügyében. Talán a vers 19-i módosított változatának megjelenése is része lehetett a fent idézett közös projektnek. Bár maga a társszerkesztés csak a lap április 30-i számától dokumentálható, az azt megelőző másfél hónap az előkészületekről is szólhatott. Ezzel kapcsolatos Petőfi Arany Jánoshoz írt április 18-i levelének egy részlete. Ebben a költő megemlíti, hogy szerződésben már korábban elkötelezte magát az *Életképek*hez társszerkesztőnek.¹² Így semmi nem cáfolhatja – igaz, nem is igazolhatja – azt a feltételezést, hogy március 15-e és 23-a között Petőfi és Jókai együtt is dolgozhatott

¹⁰ Uo., 38.

¹¹ *Életképek*, 1848, I., 396.

¹² „Landerer néplapot fog kiadni, már előlegesen, hirdetés előtt is van 4.500 előfizető rá. A tervekészítésre választmány van kine[ve]zve,

mellynek én is tagja vagyok, s én azt nyilatkoztattam, hogy a szerkesztésre [!] teküvéled senkit sem tartok alkalmasnak. Én elvállaltam volna, de már szerződéselem van az *Életképek*hez Jókai mellé.” PETŐFI: *i. m.* (1964), 139.

az *Életképek* egyes számainak összeállításán. A lap március 19-i számában egyébként nemcsak a *Nemzeti dal* jelent meg Petőfitől, hanem a még február és március fordulóján, a néhány nappal korábban kirobbant párizsi forradalom hírére írt *Beaurepaire* című vers is. Vagyis e költemény publikálásával kapcsolatban is lehettek a költőnek személyes motivációi a kérdéses lapszám előmunkálataiban való részvételre. Ha ezek a közvetett és valójában bizonyíthatatlan érvek nem elégségesek, próbáljuk meg máshogy feltenni a kérdést. Elhelyezhető-e a költő korabeli politikai lírájának kontextusában az *Életképek*ben publikált *Nemzeti dal*? Ennek megválaszolására nemcsak Petőfi egykorú költészete kínálhat kiindulópontokat, de a költemény szakirodalmá is. Noha e kérdésre adható válaszok nem vezetnek majd el bennünket minden kétséget kizáróan arra a következtetésre, hogy maga Petőfi áll a korrekció hátterében, okfejtésem néhány, a *Nemzeti dal* recepció-történetében makacsul ismétlődő probléma megoldására javaslattal szolgálhat.

A nép nevében

Ahhoz, hogy a gondolatmenetünk előző fejezetét záró kérdés valóban felvethetővé váljék, az *Életképek*ben publikált versváltozatot ki kell emelnünk Jókai beszámolójából, és önálló, kontextusától független szöveggé kell kezelnünk. Egy ilyen, textológiai nézőpontból minden bizonnyal elfogadhatatlan manőverrel a *Nemzeti dal* egyik szövegváltozatát kapjuk. Vizsgáljuk most meg a Petőfi-korpusznak a vers keletkezése körüli időben készült darabjait. A fentiekben már hivatkoztam három olyan költeményre, amelyek példaként hozhatók arra, hogy a „nép” szó akkoriban a Petőfi-szövegek egyik legfajsúlyosabb kifejezése volt. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek felszámolását hangoztató, republikánus érzelmű költő politikai cselekvésprogramot hirdető munkáinak egyik kulcsszava volt ez a kifejezés. Számos, a Petőfi-recepcióban gyakran idézett verspéldával illusztrálható az iménti feltevés. Ezek, a legkorábbi kivételével, a költő életében nem jelentek meg. Időrendben haladva az első, *A nép* (1846) című vers a jobbágyokról szól, akiknek jogaik nincsenek, de a haza védelmére kardot rántának:

„Egyik kezében ekeszarva,
Másik kezében kard,
Igy látni a szegény jó népet,
Igy ont majd vért, majd verítéket,
Amíg csak élte tart.

Miért hullatja verítékét?
Amennyit ő kíván
Az eledelből és ruhából:
Hisz azt az anyaföld magátul
Megtermené talán.

S ha jó az ellen, vért miért ont?
Kardot miért foga?
Hogy védje a hazát?...valóban!...
Haza csak ott van, hol jog is van,
S a népnek nincs joga.”

A második példa – egyelőre nem vers, de a téma szempontjából fontos dokumentum – Petőfi Aranyhoz írt első levelének (1847. február 4.) egy gondolata, amelyben a költő a „Toldi írójának” kifejti, hogy a költészet mellett a politikában is vezérszerepet szán a népnek.¹³ Hogy ezt konkrétan miként tartja realizálhatónak, azt körülbelül egy hónappal a levél keletkezése után készült *A nép nevében* című versében részletezi. Ebben – a nemességnek címezve üzenetét – kendőzetlenül konstatálja, hogy a jogfosztott nép az elnyomói ellen felkelve, erőszakos eszközöktől sem riadna vissza. Az első strófa erre hívja fel a figyelmet:

„Még kér a nép, most adjatok neki!
Vagy nem tudjátok, milly szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György hírét?
Izzó vas trónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz; ugy vigyázzatok:
Ismét pusztíthat e láng rajtatok!”

Következő példánk az 1847 októberében írott *Kazinczy Gáborhoz* című költemény. A pályatársat dicséretű vers kollektív cselekvésprogramja szerint a népet meg kell szabaddítani bilincseitől:

„Ott fekszik, mint egy új Prometheus,
Évezred óta a bilincse-re-vert nép,
És rája máját a saskeselyű,
És vérzi lábát és kezét a lánc.
Le fogjuk rázni róla a vasat,
S elűzzük tőle a saskeselyűt!”

Utolsó példánk a *Dicsőséges nagyurak...* Korábban már utaltam rá, hogy amennyiben az *Életképek*ben megjelent *Nemzeti dal*ban található „nép” szó jelentéskörét próbál-

¹³ „Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század föladata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokalta már látni, mint martírkodnak milliók,

hogy egy pár ezren henyélhessenek és élvezzenek. Égbe a népet, pokolba az arisztokrátiát!” Uo., 42.

nánk pontosítani, a hozzá időben legközelebbi költeményhez fordulhatnánk. A *Dicsőséges nagyurak...* néhány nappal előzi meg a forradalom napjának versét, s a korábban idézett példákkal összehasonlítva Petőfi legszélsőségesebb álláspontját képviseli a társadalmi egyenlőtlenségek miatt polgárháborúval fenyegető helyzet leírásában:

„Tudjátok-e, mennyit kértünk
Titeket,
Hogy irántunk emberiek
Legyetek,
Vegyetek be az emberek
Sorába...
Rimánkodott a szegény nép,
S hiába.

Állatoknak tartottátok
A népet;
Hát ha most mint állat fizet
Tinéktek?
Ha megrohan, mint vadállat
Bennetek,
S körmét, fogát véretekkel
Festi meg?

Ki a síkra a kunyhókból
Miljomok!
Kaszát, ásót, vasvillákat
Fogjatok!
Az alkalom maga magát
Kinálja,
Ütött a nagy bosszuállás
Órája!”

Összevetve a *Dicsőséges nagyurak...*, *A nép nevében* és a *Kazinczy Gáborhoz* idézett sorait, úgy tűnik, hogy a versek polgárháborús prognózisa között csak fokozati különbség van. Ez alapján levonhatjuk a csábító következtetést: az *Életképekben* megjelent *Nemzeti dal* ezt a prognózist ismétli vagy konstruálja meg újra, hiszen a megszólított közösséget jogfosztottságát megszüntetendő fegyveres ellenállásra buzdítja. Lehet egyébként e szó- vagy betűcserének egy másik értelmezése is. Ezt a *Dicsőséges nagyurak...* utolsó öt strófájának nézőpontváltása teszi lehetővé. A költemény e részében ugyanis a vers beszélője felveti a „nagyurakkal” való kibékülés lehetőségét, amennyiben azok elismerik a „szegény nép” egyenlőségét. Ez lenne a feltétele annak, hogy a két társadalmi réteg együtt lépjen fel a haza védelmében. Amennyiben a *Dicsőséges nagyurak...* egyenlősítő ajánlata – vagyis nem a vers első öt, fenyegetéseket tartalmazó strófája – alapján tekintünk a *Nemzeti dalra*, akkor az abban megfogalmazódó felhívás

a harcra már a kibékülés utáni, a társadalmi egyenlőtlenségek eliminálódásával lehetővé váló kollektív cselekvés-programmá minősül át. Az ennek alnyaként megnevezett nép viszont már nemcsak a jobbágyságot foglalja magában, de az urakat is. Így pedig a *Nemzeti dal* első sorában megszólított „magyar” egy kizárások nélküli, homogén, az idegen hatalom általi elnyomatás miatt együtt szenvedő társadalom lesz. Ezt a magyarázatot támogatja a mindkét versben előforduló „lánc” szó sajátos összecsengése. Annak ugyanis, hogy a *Nemzeti dal*

„Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis láncot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!”

soraiban a kérdéses kifejezést ne csupán a jobbágyság jogfosztottságát jelölő kifejezésként, hanem a jobbágyokra és a nemesekre is vonatkoztatható metaforaként értelmezhesük, az volna a kritériuma, hogy a „láncot” Petőfi mindkét társadalmi réteg (vagy osztály) közös attribútumaként használja. Ezt a feltételt éppen a *Dicsőséges nagyurak...* teljesíti, mégpedig a költemény kilencedik, vagyis utolsó előtti strófájában, amely így hangzik:

„Nemes urak, ha akartok,
Jőjtek,
Itt a kezünk, nyujtsátok ki
Kezetek.
Legyünk szemei mindnyájan
Egy láncnak,
Szüksége van mindnyájunkr’ a
Hazának.”

Az idézetben a „lánc” szó a „szegény nép” és a „nagyurak” rabságának közös nevezőre hozását eredményezi.

A „név” „nép” szóra – vagy a v betű p-re – cserélése a *Nemzeti dalban* egy sajátos, e kollektív rabság állapotának jellemzésére is szolgáló költészettörténeti allúziót hoz létre. „A magyar nép megint szép lesz” sor ugyanis felidézi a *Rákóczi-nóta* kezdősorait:

„Jaj, régi szép magyar nép!
Az ellenség téged miként szaggat és tép,
Mire jutott állapotod! Romlandó cserép.
Mint egy ékes eleven kép,
Voltál olyan szép,
Magyar nép!
De a sasnak körme között fonyadsz, mint a lép.
Szegény magyar nép!
Jóra mikor lép.
Megromlott már, mint cserép.

Jaj, hát szegény magyar nemzet
Jóra mikor lép!”¹⁴

A XVIII. század közepén keletkezett *Rákóczi-nóta* ország- vagy nemzetsírató ének. A korabeli közköltészet egyik legelterjedtebb darabja, amely többféle változatban is létezett, a Habsburg-uralom alatt senyvedő magyar társadalom elnyomatásának jelképévé vált. A *Nemzeti dalban* a felidézés során a nép elvesztett szépségének (értsd: az elnyomatás előtti boldog állapotának) siratását ugyan-ezen szépség jövőbeli visszanyerésének optimista jóslata váltja fel. A fentiekben idézett költeményekben egyébként már felfedezhetők a nóta szövegére történő utalások. A *népben* a haza védelmében fegyvert ragadó elnyomott parasztság rajza akár a *Rákóczi-nótában* körvonalazódó társadalmi szerepvállalásuk emlékét is idézheti, a *Kazinczy Gáborhoz* „saskeselyű” kifejezése pedig nem pusztán a Prométheusz-mítoszra utal, de a nóta „a sasnak körme között” kifejezésére is, amelyben a sas az osztrák császárság kétfejű címerállata.

A *Rákóczi-nóta* és a néppel foglalkozó, a pesti forradalom előtt írott Petőfi-versek összefüggésében szemlélve úgy tűnik, hogy az *Életképekben* megjelent *Nemzeti dal* olvasható egy eljövendő szabadságküzdelem cselekvés-programjaként, de olvasható a nép elnyomóival szembeni küzdelmére való felhívásként is. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy aszerint, mit is értünk a nép szó alatt, lehet a vers Petőfi társadalmi egyenlőtlenségek elleni fellépésének irodalmi kiáltványa, de lehet a költőnek az osztrák elnyomással szembeni társadalmi összefogást szorgalmazó programverse is. Az első alternatívát támogatja az *Életképek*-beli *Nemzeti dal*nál jóval radikálisabb, durvább hangnemet megütő *Kazinczy Gáborhoz* című költemény és a *Dicsőséges nagyurak...* első öt strófája, a másodikat pedig ez utóbbi mű záró strófái. Következtetésem eléggé szokatlannak tűnhetnek a *Nemzeti dal* kultikus aurájából kiinduló olvasók számára, hiszen a költeményt így nem az 1848-as forradalom első nagyhatású irodalmi dokumentumaként, hanem a társadalmi egyenlőtlenségek ellen már évek óta szót emelő, és a polgárháború lehetőségétől sem visszariadó, de még a forradalom előtt álló Petőfi utolsó üzeneteként értelmezzük. Ha figyelembe vesszük a vers elmúlt bő két évtizedének szakirodalmát, hipotézisem egyáltalán nem előzmény nélküli. Fordítsuk tehát most tekintetünket a költemény recepciótörténetére!

Folytonosság vagy fordulat

Gondolatmenetem bevezető szakaszában már néhány szót szoltam a *Nemzeti dal* szakirodalmáról. Utaltam rá, hogy az utóbbi húszegynéhány esztendő recepcióját olvasva úgy tűnik, Petőfi költeményének befogadásában egyre kevésbé a vers kultuszára és egyre inkább a mű szövegére irányuló figyelem a meghatározó. Noha elhamarkodott volna fordulatnak nevezni ezt a szakirodalmi tendenciát, az kétségtelen, hogy a vers retorikai felépítésére, motívumhálózatára, fogalomrendszerére vonatkozó vizsgálódások új szempontokkal gazdagították a mű értelmezéstörténetét. A legfőbb tanulsága ezeknek a vizsgálódásoknak abban az állításban fogalmazható meg a legegyszerűbben, amelyet írásom elején már megemlégeztünk. Az nevezetesen, hogy a *Nemzeti dallal* valami nincs rendben.

A költemény, illetve annak Petőfi 1848-as politikai nézeteivel kapcsolatos rendellenességeire több elemzés is felhívta a figyelmet. Az elmúlt bő két évtized szakirodalmában elsőként Margócsy István hangoztatta 1999-ben megjelent Petőfi-monográfiájában a következőket: „Petőfi, kinek falán, közismerten, a francia forradalmárok arcképcsarnoka függött, s ki prófétikus vízióiban többször is megjósolta, s javallólag, egy akár az utolsó ítéletre is emlékeztető »vérözön« szükségszerű eljövételét, 1848 márciusában annak örvend, hogy a forradalom vértelenül zajlott le (ráadásul oly költői kiáltvány – azaz a *Nemzeti dal* erjesztő hatása mellett, melynek közvetlen politikai programja egy fikarcnyival nem haladta meg a pozsonyi országgyűlési ellenzék követeléseit!). Még ugyanennek a néhány napnak fordulatait idézve: A *Nemzeti dal* egységre szólító, a szabadság jegyében nemzeti összefogást hirdető patetikus himnikus szólamát alig lehet egy napon említeni a *Dicsőséges nagyurak...* maróan gúnyos, engesztelhetetlen hangvételével, mely a nemzetnek gazdasági és szociális szempontból kibékíthetetlen, osztályszempontú megoszlását hirdeti, s még akkor is lázító és bosszúálló fenyegetésként hat, mikor megengedi annak lehetőségét, hogy valamilyen együttes kibontakozás a tényleges robbanás bekövetkezése nélkül is elképzelhető...”¹⁵

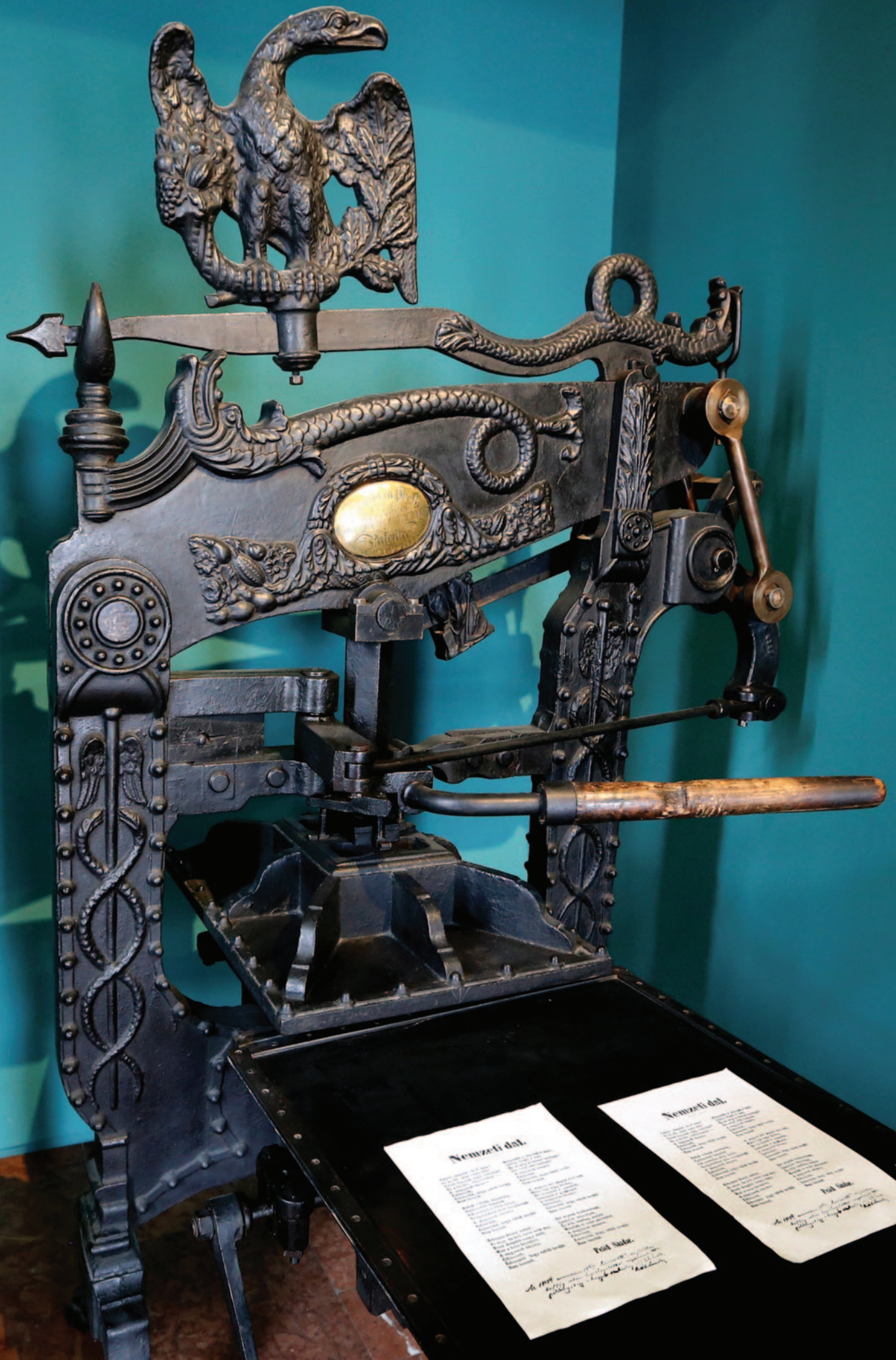
Margócsy arra figyelmeztet, hogy az alig néhány nap különbséggel íródott két vers politikai programja összeegyeztethetetlen. Úgy is mondhatnánk, hogy a nemesség kiirtásának lehetőségével számoló *Dicsőséges nagyurak...* után szinte elképzelhetetlen, hogy Petőfi az országgyűlés ellenzéki politikájával egybehangzó, szélsőséges állás-

Landerer és Heckenast könyvsajtója, melyen 1848. március 15-én a *Nemzeti dal* és a 12 pontot nyomtatták
Fotó: Thaler Tamás
© Wikimedia Commons

¹⁴ A *Rákóczi-nóta* idézett kezdősorainak forrása: ERDÉLYI János: *Szabad hangok*. Pest, Lukács, 1849, 32. Erdélyi a költeményt *Rákóczi korából* címmel közli, a végén pedig a következő lábjegyzetet fűzi a szöveghez: „Eme történeti elegia [!] több mint száz esztendő óta, tudtommal, itt lát először világot. Megörzvé ezt a fájdalomt híven

rejtegetett magyar nép. Az idők fordulatához képest jónak látám közlését, miután eddig világ elé bocsátanom soha nem sikerülhetett.” Uo., 35.

¹⁵ MARGÓCSY István: *Petőfi-kísérletek. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*. Pozsony, Kalligram, 2011, 214.

Nemzeti dal.

1. A Magyarországnak	2. A Magyarországnak
3. A Magyarországnak	4. A Magyarországnak
5. A Magyarországnak	6. A Magyarországnak
7. A Magyarországnak	8. A Magyarországnak
9. A Magyarországnak	10. A Magyarországnak
11. A Magyarországnak	12. A Magyarországnak
13. A Magyarországnak	14. A Magyarországnak
15. A Magyarországnak	16. A Magyarországnak
17. A Magyarországnak	18. A Magyarországnak
19. A Magyarországnak	20. A Magyarországnak
21. A Magyarországnak	22. A Magyarországnak
23. A Magyarországnak	24. A Magyarországnak
25. A Magyarországnak	26. A Magyarországnak
27. A Magyarországnak	28. A Magyarországnak
29. A Magyarországnak	30. A Magyarországnak
31. A Magyarországnak	32. A Magyarországnak
33. A Magyarországnak	34. A Magyarországnak
35. A Magyarországnak	36. A Magyarországnak
37. A Magyarországnak	38. A Magyarországnak
39. A Magyarországnak	40. A Magyarországnak
41. A Magyarországnak	42. A Magyarországnak
43. A Magyarországnak	44. A Magyarországnak
45. A Magyarországnak	46. A Magyarországnak
47. A Magyarországnak	48. A Magyarországnak
49. A Magyarországnak	50. A Magyarországnak
51. A Magyarországnak	52. A Magyarországnak
53. A Magyarországnak	54. A Magyarországnak
55. A Magyarországnak	56. A Magyarországnak
57. A Magyarországnak	58. A Magyarországnak
59. A Magyarországnak	60. A Magyarországnak
61. A Magyarországnak	62. A Magyarországnak
63. A Magyarországnak	64. A Magyarországnak
65. A Magyarországnak	66. A Magyarországnak
67. A Magyarországnak	68. A Magyarországnak
69. A Magyarországnak	70. A Magyarországnak
71. A Magyarországnak	72. A Magyarországnak
73. A Magyarországnak	74. A Magyarországnak
75. A Magyarországnak	76. A Magyarországnak
77. A Magyarországnak	78. A Magyarországnak
79. A Magyarországnak	80. A Magyarországnak
81. A Magyarországnak	82. A Magyarországnak
83. A Magyarországnak	84. A Magyarországnak
85. A Magyarországnak	86. A Magyarországnak
87. A Magyarországnak	88. A Magyarországnak
89. A Magyarországnak	90. A Magyarországnak
91. A Magyarországnak	92. A Magyarországnak
93. A Magyarországnak	94. A Magyarországnak
95. A Magyarországnak	96. A Magyarországnak
97. A Magyarországnak	98. A Magyarországnak
99. A Magyarországnak	100. A Magyarországnak

Föld Szóla.

Az 1848-as Magyarországi Forradalom emlékére készült a Nemzeti dal és a Föld Szóla. A dal a magyar nemzetiség és szabadságjogi követelményeket fejezi ki, míg a Föld Szóla a földművelésügyi reformok és a paraszti érdekek védelmét követeli.

Nemzeti dal.

1. A Magyarországnak	2. A Magyarországnak
3. A Magyarországnak	4. A Magyarországnak
5. A Magyarországnak	6. A Magyarországnak
7. A Magyarországnak	8. A Magyarországnak
9. A Magyarországnak	10. A Magyarországnak
11. A Magyarországnak	12. A Magyarországnak
13. A Magyarországnak	14. A Magyarországnak
15. A Magyarországnak	16. A Magyarországnak
17. A Magyarországnak	18. A Magyarországnak
19. A Magyarországnak	20. A Magyarországnak
21. A Magyarországnak	22. A Magyarországnak
23. A Magyarországnak	24. A Magyarországnak
25. A Magyarországnak	26. A Magyarországnak
27. A Magyarországnak	28. A Magyarországnak
29. A Magyarországnak	30. A Magyarországnak
31. A Magyarországnak	32. A Magyarországnak
33. A Magyarországnak	34. A Magyarországnak
35. A Magyarországnak	36. A Magyarországnak
37. A Magyarországnak	38. A Magyarországnak
39. A Magyarországnak	40. A Magyarországnak
41. A Magyarországnak	42. A Magyarországnak
43. A Magyarországnak	44. A Magyarországnak
45. A Magyarországnak	46. A Magyarországnak
47. A Magyarországnak	48. A Magyarországnak
49. A Magyarországnak	50. A Magyarországnak
51. A Magyarországnak	52. A Magyarországnak
53. A Magyarországnak	54. A Magyarországnak
55. A Magyarországnak	56. A Magyarországnak
57. A Magyarországnak	58. A Magyarországnak
59. A Magyarországnak	60. A Magyarországnak
61. A Magyarországnak	62. A Magyarországnak
63. A Magyarországnak	64. A Magyarországnak
65. A Magyarországnak	66. A Magyarországnak
67. A Magyarországnak	68. A Magyarországnak
69. A Magyarországnak	70. A Magyarországnak
71. A Magyarországnak	72. A Magyarországnak
73. A Magyarországnak	74. A Magyarországnak
75. A Magyarországnak	76. A Magyarországnak
77. A Magyarországnak	78. A Magyarországnak
79. A Magyarországnak	80. A Magyarországnak
81. A Magyarországnak	82. A Magyarországnak
83. A Magyarországnak	84. A Magyarországnak
85. A Magyarországnak	86. A Magyarországnak
87. A Magyarországnak	88. A Magyarországnak
89. A Magyarországnak	90. A Magyarországnak
91. A Magyarországnak	92. A Magyarországnak
93. A Magyarországnak	94. A Magyarországnak
95. A Magyarországnak	96. A Magyarországnak
97. A Magyarországnak	98. A Magyarországnak
99. A Magyarországnak	100. A Magyarországnak

Föld Szóla.

Az 1848-as Magyarországi Forradalom emlékére készült a Nemzeti dal és a Föld Szóla. A dal a magyar nemzetiség és szabadságjogi követelményeket fejezi ki, míg a Föld Szóla a földművelésügyi reformok és a paraszti érdekek védelmét követeli.

pontját lényegében megtagadó „kiáltványt” készít.¹⁶ Ismeretes, hogy a költő a korábbi költeményt még a *Nemzeti dal* megírása előtt felolvasta a Pilvaxban, a Közvélemény Asztalánál, barátai előtt. Jókai, aki e jelenetet *Az én kortársaim* című visszaemlékezésében megörökítette, arra kérte, ha jót akar, égesse el a verset. Petőfi ezt meg is tette. Ezt követően fogott hozzá a március 19-re tervezett reformbankettre szánt *Nemzeti dal* megszövegezéséhez.

A vers Margócsy figyelmeztetése utáni megközelítéseinek nagyobb része a fenti idézetben megfogalmazott probléma megoldására irányuló válaszkísérletekként, kisebb része pedig annak elkendőzéseként értelmezhető. Az előbbi szakirodalom nyíltan felvetett vagy sugalmazott alapkérdései a következők: vajon feloldható-e – s ha igen, akkor hogyan – az a koncepcionális ellentét, amely a két vers, a *Dicsőséges nagyurak...* és a *Nemzeti dal* között feszül? Vagyis: van-e lehetőség arra, hogy a két vers politikai programja között összefüggéseket találjunk? Vajon melyik költemény képviseli 1848 első hónapjainak Petőfi-jét? Vajon összeegyeztethető-e a két versben felvázolt kollektív cselekvésprogram egymással? Hogyan értelmezzük a *Nemzeti dalt*, ha a kettő összeilleszthető? És hogyan olvassuk, ha nem?

E kérdések explicit vagy implicit módon kimutatható befolyása először Kerényi Ferenc 2008-ban megjelent monográfiájában fogalmazódik meg. Kerényi a verset az 1848. március 15-i funkciója alapján véleményezi: „Petőfi poétai szerepe a »nemzeti költő« státusában az volt, hogy megadja a revolúció érzelmi töltetét a *Nemzeti dallal*, a pesti forradalom himnuszával. Mint tőle magától olvashattuk, szintén a reformlakomára készült. Ezért tartalmazta azt a minimumot, mely a liberális nemzetfogalom keretében minden magyar ember számára elfogadható volt: az ősök dicsőségét, a jelen cselekvési lehetőségét, ezáltal szinte a nemzeti pantheonba bekerülés esélyét. Ennyiben a reformkori hazafias líra összefoglalásának is olvashatjuk, fölfedezve benne a *Hymnus* fennköltségét, a *Szózat* jövőhöz fellebbezését. De – szokásához híven – túl is lépett ezen. A kard és a lánc már sokszor használt közkeletű szimbóluma, a hősi halál felvillantott lehetősége, a nemzettel nem tartó »sehonnai bitang ember«-ek megbélyegzése már a radikális forradalmár hangja.”¹⁷

Kerényi a *Nemzeti dalt* kétszólamú versként értelmezi. Az előbbit a „liberális nemzetfogalom”, az utóbbit a politikai radikalizmus jellemzi. A szerző így lényegében két

Petőfi-arcot rendel egymás mellé. Bár Kerényi ebben a bináris értékrendszerben nem lát ellentétet, az értelmezés maga ezt a konfliktust nem képes feloldani. A szembenállás akkor volna kiiktatható, ha a vers valamely pontján szólamváltásra kerülne sor. Kerényi magyarázata alapján azonban nem dönthető el, hogy hol található a költeményben az a fordulópont, amely elválasztja egymástól a liberális és a radikális Petőfit. Inkább úgy tűnik, hogy a liberális nemzetfogalmat képviselő szólam nem ellentéte, hanem kerete a radikális forradalmár Petőfit reprezentáló szólamnak. Vagyis a „még” és a „már” határai elmosódnak, az utóbbi feloldódik az előbbiben. Kerényi emellett azzal kerüli el a Margócsynál tapasztalható ellentmondással való szembenézést, hogy a *Dicsőséges nagyurakra* csak a *Nemzeti dal*ról mondtak után tér rá. A két költemény viszonyát viszont nem tárgyalja. Hangsúlyozza, hogy a *Dicsőséges nagyurak...* a forradalom költeményével egyszerre kezdett terjedni kéziratok másolatokban, s március 15-e után is népszerű volt, nem kis zavart keltve ezzel a politikai elit képviselői között, a két mű magyarságképének ellentmondásairól hallgat. Noha a *Nemzeti dal* radikális forradalmi retorikájának kiemelése utat nyithatna számára a korábbi vers felé, az összekapcsolás nem jön létre. Döntően azért, mert Kerényi a *Nemzeti dalt* nem Petőfi március 15-e előtti, a polgárháború lehetőségével számoló lírája, hanem a forradalom későbbi eszkáladásának hatására született költeményei felől közelíti meg.

Kerényi értelmezése rávilágít a *Nemzeti dal* különös kétarcúságára. Egyrészt olvasható a költemény a forradalom napja előtti hetekben és hónapokban írt Petőfi-versek utolsó, de a szabadságharc költőjének első nagy költeményeként is. Bizonyos motívumai ugyanis valóban értelmezhetőek a liberális nemzetfogalom minimumaként, más motívumai viszont radikális politikai nézetekre utalnak. Ez utóbbi esetében az sem mindegy, hogy Petőfi költészetének mely darabjaival rokonítjuk a *Nemzeti dalt*: a verset követő hónapok szélsőségektől sem visszariadó (például *Akasszátok föl a királyokat!*) republikánus költő korpuszához, vagy a vers megírása előtti, a társadalmi egyenlőtlenségek megszüntetése érdekében a vérontástól sem visszariadó poéta keze alól kikerülő alkotásokhoz. Margócsy megközelítésében, azzal, hogy élesen elhatárolja a *Dicsőséges nagyuraktól*, lényegében a *Nemzeti dal* előbb érintett kétarcúságának a létezőségét tagadja. Kerényi viszont úgy dönt, hogy a „radikális forradalmár” hangjaként értel-

¹⁶ Gerold László 1994-ben publikált verselemzésében már utal a két költemény világának összeegyeztethetlenségére: „Ha nem ez a sorsa a *Dicsőséges nagyurak...*-nak [Petőfi barátai kérésére elégette a verset – T. L.], akkor talán a *Nemzeti dal* meg sem születik.” GEROLD László: *Petőfi Sándor: Nemzeti dal = HÍD*, 1994, 5–6. sz., 368. Gerold 2012-ben a tanulmányt kiegészítette. Írása gondolatmenetünk szempont-

jából nem tartalmaz megvitató fejtetések, ezért arra a későbbiekben nem hivatkozunk. Vö. GEROLD László: *Nemzeti vagy vers? Petőfi Sándor: Nemzeti dal = Ki vagyok én? Nem mondom meg... Tanulmányok Petőfiről*. Szerk. SZILÁGYI Márton, Bp. Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014, 385–403.

¹⁷ KERÉNYI: *i. m.* (2008), 361.

mezett szöveget a *Nemzeti dal* utáni Petőfi-lírához köti. Műcímeiket nem említi, de elképzelését olyan versek példázhatják, mint a *Respublika*, *A nemzethez* vagy a *Forradalom*.

A recepciótörténetből vett példák sorát folytatva Borbély Szilárd tanulmányánál érdemes elidőzni. A szerző vitába száll Kerényi azon – fenti idézetünkben is megtalálható – megállapításával, amely szerint a vers „minden” magyar számára elfogadható üzenetet tartalmazott. Borbély szerint Petőfi „a haza és a nemzet fogalmait az éppen érvényes politika ideológiai keretében fogalmazza újra”, teli van erre utaló közhelyekkel, és ismerve a költő forradalmi világnézetét, aligha képzelhető, hogy a *Nemzeti dal*ban foglalt magyarságszémével Petőfi azonosulni tudott. Ezért tekinti a szerző a költeményt szerepversnek. Megállapítása szerint: „A *Nemzeti dal* szerepvers, olyan retorikai teljesítmény, amelyet szerzője sem saját céljaival, sem eszméivel nem tudott összhangban tartani. A *Nemzeti dal* is szűk közönségnek szól, a politikai osztály fiatal tagjainak, a reformlakoma meghívottjainak, mondandója pedig rövid távú célokat szolgált. [...] A szöveg evidenciákat idéz az emlékezetbe, amelyek a nemesi nemzet Vörösmarty által emelgetett, Petőfi által azonban látványosan elutasított »régí dicsőségét« helyezik szembe a jelen elkorcsosulásával, szabadságnélküliségével. A vers szövege a nemesség ősiségre alapozott ideológiáját, vagyis a régi katonai dicsőségnek a jelenben tovább élő értékét emlegeti, amely egyedül képes arra, hogy a cselekvőknek hitelességet és tartást adjon. Mi sem áll távolabb Petőfítől, mint annak elfogadása, hogy ember és ember között különbséget tehetne a múlt. A polgárok állama jogokkal és kötelességekkel bír, egyenrangú polgárok közössége. A *Nemzeti dal* szerint azonban nem. Petőfi radikalizmusa hamarosan továbblép, követelése a szabadság és egyenlőség jegyében hamarosan népszerűtlenséget szültek.”¹⁸

Borbély elképzelését nemcsak Kerényi megállapításai motiválhatták, hanem valószínűleg Margócsy gondolatai is. Az idézetek konzekvenciája, amely szerint a *Nemzeti dal* nem Petőfi világnézetét tükröző vers, lényegében feloldja a *Dicsőséges nagyurak...* és a *Nemzeti dal* Margócsy által vélelmezett ellentmondásait, az utóbbit szerzőjére vonatkozóan hamis ideológiának minősítve. Más kérdés az, hogy Borbély az idézetek utolsó mondatában – Kerényihez hasonlóan – Petőfi radikalizmusának hiteles darabjait nem a *Nemzeti dal* előtti, hanem az utána íródo lírájában találja meg.

A vers recepciójának következő fejezete Milbacher Róbert írása.¹⁹ Bár az elemzés ugyanabban az esztendő-

ben, 2014-ben jelent meg, mint az előző, nem valószínű, hogy szerzője a tanulmány írása közben ismerhette Borbély Szilárd értelmezését. Akár ismerte, akár nem, kétségtelen, hogy az írás a korábbi olvasatokhoz képest eléggé merész és kockázatos „húzással” él, ugyanis olyan versként értelmezi a *Nemzeti dalt*, amelynek közösség szemlélete (úgy is fogalmazhatnánk, hogy magyarságfogalma) nem összenemzeti abban az értelemben, ahogy azt Kerényi hangsúlyozza. A benne foglaltakat „minden magyar ember számára” elfogadhatónak tartja, és nem a nemességre korlátozódó, ahogy azt Borbély kiemeli, hanem a jogfosztott parasztságot is felöleli. Miközben Milbacher, Borbélyhoz hasonlóan, hangsúlyozza, hogy a vers a „nemesi nemzethez” kötődő közösség szemlélet fogalmi eszközkészletét használja, úgy véli, hogy ez a „szótár” már nem a mágnásokra utal, hanem a népre. E terminológiát ugyanis Petőfi átértelmezi, mégpedig a magyarság azon eredetmítosza alapján, amelyet a néhány héttel a *Nemzeti dal* megírása előtt keletkezett *Lehel vezér* című elbeszélő költeményben fogalmaz meg. E mítosz szerint „a honfoglalás idején, illetőleg azt megelőzően nem volt különbség nemes és nemtelen között, csupán a munkamegosztás alapján különültek el a társadalmi csoportok, de harci erényekben és dicsőségben, sőt a származás tekintetében is egyenlők voltak, majd ez az egyenlőség bomlott meg a nemesi önkény miatt.”²⁰ Innen nézve az „ősapáink” a honfoglalás korában még szabad, később viszont szolgaságba hajtott magyarjait jelenti, az „ide veled régi kardunk” pedig nem a nemesi attribútumok egyikét nevezi meg, hanem az ősmagyarok fegyverét. Milbacher következtetése e feltevésből kiindulva az, hogy „a *Nemzeti dal* szótárának magyarságdefiníciója egyértelműen a népre vonatkozik, sőt a népre *korlátozódik*, és látványosan kizárja a magyarság köréből a nemességet, lévén a szöveg egyetlen elemével sem lehet azonosítani a nemesi önképet.”²¹ A tanulmány utolsó szakaszában a szerző analógiát tételez a *Nemzeti dal* és Dózsa György fiktív lázító beszéde között, amelynek létéről vagy Taurinus István *Stauromachia* (1518–1519) című eposzából, vagy Arany János egyik hozzá címzett leveléből értesülhetett. Ezen analógia alapján Milbacher a *Nemzeti dalt* a *Dicsőséges nagyurak*hoz hasonló radikális nézeteket tartalmazó versként értelmezi.

Milbacher írása méltán nevezhető a *Nemzeti dal* szakirodalmában a legszélsőségesebb álláspontnak. Ő az ugyanis, aki a legtávolabbra kerül attól a kulturális kontextustól, amelyet március 15-nek emlékezete és a vers kultusza táplált. Egy efféle vállalkozásnak megvannak

¹⁸ BORBÉLY Szilárd: *Férfikor és forradalom. Az ismétlés poétikája = Ki vagyok én? i. m.* (2014), 379–381.

¹⁹ MILBACHER Róbert: *Dózsa György unokája. A Nemzeti dal közösség szemléletéről = 2000, 2014, 7–8. sz., 70–81.*

²⁰ Uo., 73.

²¹ Uo., 76. (Kiemelés az eredetiben.)

a hátrányai (túl sok benne a hipotézis, és kevés az igazolható tény), de lehetnek előnyei is. Az elemzés legfőbb hozadéka véleményem szerint az, hogy rávilágít: a vers fogalom- és képhasználata nem redukálható egyetlen politikai képzetkörre. Másként fogalmazva: a költemény politikai „szótára” szemantikailag nem konzisztens. Ez lényegében azt jelenti, hogy aszerint változik a jelentése, hogy milyen politikai-eszmei kontextusba helyezzük. A *Nemzeti dal* további recepciója, úgy tűnik, nem osztja a szerző véleményét. Szilágyi Márton írásában a verssel kapcsolatos reflexiók jelentős része Milbacher tanulmányának bírálata. Szilágyi úgy véli, hogy a korábbi elemzés szerzőjének szándékai és konklúziója ellentmondanak egymásnak. Míg ugyanis a tanulmány elején azt állítja, hogy a *Nemzeti dal* közösségképzete kirekesztő, végül azt hangoztatja, hogy a vers „retorikája és képrendszere alkalmassá teszi arra, hogy az össznemzeti reprezentáció szövegeként kezelje az utókor”.²² Szilágyi szerint Milbacher elemzése „azon a ponton bizonytalan, hogy mit kezdünk a vers önmagában vett, mondhatni strukturális értelmezésének tanulságaival a kontextuális elemzéshez viszonyítva. Hiszen ha a vers céltételezését és agitatív szempontból kétségtelen sikerét fontos tényezőnek tekintjük (mint láttuk, Milbacher az összegzésében már erre látszik reflektálni, míg előrebocsátott tézisében nem), akkor úgy látszik, a *Nemzeti dal* egykorúan úgy értették, mint amely integráló jellegű és beteljesíti azt a »liberális minimumot«, amellyel bárki azonosulni tud.”²³ Jőmagam úgy vélem, a két állítás között nincs oly értelemben ellentmondás, ahogy azt Szilágyi véli, mert az előbbi a szöveg politikai szótárának nem konvencionális jelentéspotenciáljaira, az utóbbi pedig a vers kultuszára vonatkozik. Ez utóbbi alapjait pedig már a forradalom napja megalapozta, hiszen – ahogy arra Szilágyi is felhívja a figyelmet – „március 15-én a szöveg immár nem egyszerűen irodalmi alkotás lett, hanem éppen a kollektív eskü inkorporált gesztusa miatt szakralizált szöveg”.²⁴ A Szilágyi bíráló megjegyzéseiben található belső idézet Kerényitől származik. Ezzel pedig a szerző azt sugallja – ezt egyébként írása későbbi részében konstatálja is –, hogy a *Nem-*

zeti dal közösség szemléletének vonatkozásában vele ért egyet.

A versről legutóbb Dávidházi Péter írt impozáns tanulmányt.²⁵ Vizsgálódásai egyszerre kapcsolódnak az előbbi tanulmányokban kibontakozó vitához, és nyitnak új fejezetet a *Nemzeti dal* recepciójában. Az előbbi diskurzushoz kapcsolódóan úgy véli, a korábbi szakirodalom, amely Petőfi politikai és eszmei motivációinak feltárásával vélte teljesíthetőnek az értelmezés feladatát, a költeményhez mint irodalmi alkotáshoz nem tudott (vagy nem kívánt) közelebb jutni. Ha – véli Dávidházi – a verset kiemeljük a recepcióban komoly nézeteltérést gerjesztő politikai és eszmetörténeti kontextusból, több olyan kérdés is feleslegessé válik, amely a szakirodalomban természetlen vitákhoz vezetett. Az egyik ilyen dilemma, amelyet már gondolatmenetem korábbi szakaszaiban én is érintettem, a *Nemzeti dal* keletkezéstörténetéhez kötődik. A szakirodalom – ha foglalkozik ezzel a témával – általában ellentmondást lát abban, hogy Petőfi a verset nem március 15-re, hanem más időpontra és alkalomra szánta. Dávidházi felveti a kérdést: vajon a későbbi nap másféle eseményére írt alkalmi költeményt szerzője milyen funkcióra szánhatta, az elképzelt funkció hogyan alakította a készülő szöveget, amely viszont a megváltozott körülmények és új alkalom ellenére hogyan illeszkedhetett ennyire hézagmentesen március 15-e eseményeihez, végül tehát a vers poétikailag miért (mi által) válhatott annyira a nagy nap hajtóerejévé, mintha csakugyan arra született volna?²⁶

Az elemzés a vers poétikai jellegzetességei alatt a benne található állítások és felszólítások háttérben álló beszédaktusok (mozgósítás, figyelmeztetés, kecsegtetés, biztatás, ígéret) alapján beazonosítható toborzóvers műfaji sajátosságait érti. Dávidházi gondolatmenetében a *Nemzeti dal* tehát nem az ahhoz társítható vagy az abból kihámozható politikai cselekvésprogramok alapján értelmezhető, hanem abból a verbuválási beszédhelyzetből, amelynek célja a hallgató rábeszélése arra, hogy csatlakozzék a hazát védelmezőkhöz. Innen nézve a vers azon kifejezései és/vagy állításai, amelyekre a korábbi szakirodalom a köl-

²² Uo., 79. Idézi SZILÁGYI: *i. m.* (2015), 316.

²³ Uo. Megjegyzendő, hogy amennyiben az idézetben szereplő „egykorúan úgy értették” kijelentés nem csupán a nagy napot, de az azt követő heteket is magában foglaló időtartamot jelöli, akkor a mondat nem teljesen tükrözi a valóságot. Varga János már említett tanulmányában ugyanis több forrásra hivatkozva figyelmeztet arra, hogy a *Nemzeti dal* bizonyos esetekben éppen olyan igazgató versnek számított a falvak és városok népességének körében, mint az urak kiirtásával fenyegető *Dicsőséges nagyurak...*, amelyet ugyan Petőfi megsemmisített, de az – idegen kezek által lejegyezve – kézirat formában gyorsan elterjedt. Voltak tehát olyanok, akik számára a *Nemzeti dal* nem az osztrák hatalommal szembeni nemzeti ellenállásra való felszólí-

tásként, hanem a társadalmi ellentétek felszámolásáért folytatandó (fegyveres) küzdelemre való felhívásként értelmeződött. Ebből a szempontból Milbacher hipotézisét a vers egykorú fogadtatása – igaz, csak részben, de – visszaigazolni látszik. Vö. VARGA: *i. m.* (1970), 376–377.

²⁴ SZILÁGYI: *i. m.* (2015), 313.

²⁵ DÁVIDHÁZI Péter: „A magyarok istenére esküszünk”. A *Nemzeti dal* történelmi beszédaktusa és a toborzó vers poétikája = Uó: „Vagy jöni fog” Bibliai minták nemzetiségítése a magyar költészetben. Bp., Ráció, 2017, 163–225.

²⁶ Uo., 166.

temény politikai cselekvésprogramjának lehetséges változatait alapozta, pusztán a mozgósítás érvkészetéhez tartozó retorikai fogások. Ebből a szempontból úgy vélem, hogy a *Nemzeti dal* előzményverse lehet(ne) Petőfi 1848 júniusában írt, de az esztendő költeményeit tartalmazó autográf kézirat gyűjteményében a szerző által soronként törölt versnek, a *Toborzónak*. Dávidházi elemzése, amely az előbbieken jócskán leegyszerűsítve összefoglalt hipotézise mellett még számos fontos felismerést tartalmaz, a verset a szakirodalomban korábban uralkodó politikai költészettörténeti kontextusba helyezi át. A toborzóvers poétikájának a *Nemzeti dalra* történő alkalmazása ugyanis lehetőséget kínálhat arra, hogy a költeményt a műfaj közköltészeti hagyományának összefüggésében is elhelyezzük.

A nép szava

Szakirodalmi összefoglalóm után adódik a kérdés: vajon a recepció ad-e bármifajta támpontot annak a dilemmának az eldöntéséhez, hogy a Jókai beszámolójában található *Nemzeti dal*nak van-e köze Petőfihez vagy sem? A kérdésnek, így feltéve, nem sok értelme van, hiszen a szakirodalom egyetlen olyan konkrétumot sem tartalmaz, amely a Petőfi-filológia számára a költő szerzőiségére vonatkozóan megfontolásra méltó lehetne. Ebből a szempontból ismételten le kell mondanunk a reveláció vágyának beteljesüléséről. Mindazonáltal egyértelműen az sem tagadható, hogy lennének érintkezési pontok a recepció *Nemzeti dal*-olvasatai és az *Életképek*ben közölt versváltozattal kapcsolatos feltevés között. Emiatt érdemes a kérdést másként feltenni, mondjuk így: a vers olvasatainak mennyiben feleltethető meg a kérdéses variáns? Vagy így: a szakirodalomban felvetett problémákra megoldást kínálhat-e az *Életképek*ben közölt versváltozat? Az előző fejezetben áttekintett recepcióból véleményem szerint négy írás (Margócsy Istváné, Borbély Szilárdé és Milbacher Róberté, illetve Dávidházi Péteré) ezzel a két kérdéssel közvetlenül hozható kapcsolatba.

Margócsy szerint a *Dicsőséges nagyurak...* radikalizmusával össze sem mérhető a *Nemzeti dal* visszafogottsága. Ha az eredeti szövegben a „név” szót a „nép” főnévre cseréljük, ez az ellentmondás eltűnik. Pontosabban fogalmazva: jóval csekélyebb lesz a két vers politikai nézetei közötti szakadék, hiszen a szócserevel a *Nemzeti dal* közelebb kerül a *Dicsőséges nagyurak...* diagnózisához. Így a változat Petőfi radikalizmusának szalonképesebb verzió-

jaként is olvasható. Borbély Szilárd kétségbe vonja a költemény Petőfi korabeli politikai nézeteivel való megfeleltethetőségét. Ő is a költő radikalizmusát hozza fel indokként. Ha viszont az *Életképek Nemzeti dal*ából indulunk ki, ez a probléma – a Margócsyéhoz hasonló okok miatt – súlytalanná válik. A három tanulmány közül a gondolatmenetemben korábban a vers recepciójának legszélsőségebb megközelítéseként aposztrofált Milbacher-íráshoz illeszkedik talán a legpontosabban a *Nemzeti dal* kérdéses variánsa. A szerző, ahogy arról már szóltunk, a költemény magyarságdefinícióját a népre, vagyis a jogfosztott parasztságra korlátozza. A koncepció igazolásaként említett Dózsa-párhuzam hiteles adatokkal nem bizonyítható, az csupán több, egymásból következő feltevés lehetséges konklúziója. Milbacher hipotézisét egyetlen módon lehetne kétséget kizáróan alátámasztani. Ha a *Nemzeti dal* szövegében benne lenne a „nép” szó. Az *Életképek*ben megjelent változatban benne van. Így pedig az a meglepő helyzet áll elő, hogy Milbacher olvasatát éppen ez a variáns támogatja. Dávidházi Péter tanulmánya olyan műfajjal rokonítja a verset, amelynek nyomai visszanyúlnak a XVIII. századi közköltészeti hagyományba. Abba a tradícióba, amelynek műfajai között a nemzetsíró ének is megtalálható. A két zsáner a XVIII. századi, a Habsburg-ellenes küzdelmek és a Habsburg-önkénturalom idején a nemzetközösség csoportidentitását erősítő közköltészeti énektípusok közé tartozott. Bár az értelmezés önmagában is meggyőzi olvasóját a *Nemzeti dal* és a toborzóének közti kapcsolat létezéséről, az *Életképek*ben közölt variáns ehhez a hipotézishez még egy érveléssel szolgálhat, amennyiben „A magyar nép megint szép lesz” sort valóban a Rákóczi-nótára alludáló prognózisként olvassuk. Így nemcsak egy műfaj, de egy konkrét mű összefüggésében is igazolhatóvá válik a Petőfi-vers kérdéses változatának közköltészeti kötődése.

Az előbb érintett négy értelmezés természetesen egy arasznyival sem visz közelebb az *Életképek Nemzeti dal*-variánsának autorizációs problematikájához. Ennek ellenére úgy vélem, hogy a Petőfi-filológiának érdemes volna számot vetnie a Jókai beszámolójában található vers szerzőiségének dilemmájával. A Petőfi-életmű költői korpuszát felölelő kritikai kiadásának az utolsó, a *Nemzeti dal* is magában foglaló kötete még nem jelent meg. Ha egyszer napvilágot lát, talán megnyugtató válaszokat kaphatunk mindazokra a kérdésekre, amelyekre ez az írás még nem adhatott.